

1. Bevezetés

A közigazgatási jognak, és benne a szakigazgatásoknak is vannak örökzöld témái, problémái. A teljesség igénye nélkül ilyennek tekintendő: a közigazgatásra vonatkozó hatalommegosztási kérdések; a helyi önkormányzatiság; a közigazgatási eljárás önálló kódex, vagy különféle törvények általi szabályozási modelljei; illetőleg a közigazgatási bíráskodás és a közigazgatási per; a közigazgatási reform; vagy éppen a közszolgálati etika mindenkor aktuális problémái. Mindezek mellett a gazdasági és a rendészeti igazgatás kérdésein túlmenően a ma már leginkább humánigazgatás névvel illetett szociális-kulturális igazgatás is. Sem a külhoni, sem a hazai közigazgatás-történetünk szociális igazgatási részterülete nem igazában érthető meg a szegényügyi² igazgatás ismerete nélkül mint részben „jogelőd” szakterület, amely a későbbiekben a szociális igazgatás egyik szakterületévé vált, majd nagyjából 1945 utánól a szegényügyi igazgatás elnevezés meg is szűnt. (Az elnevezés elmúlt, de a probléma maradt). Jelen kutatásunkat alkotó gyorsmérlegszerű, még cizellálást igénylő vizsgálódásaink szerint nagyjából 1880-ra³ tehető az az időpont Magyarországon, amiktől fogva a szociális igazgatás részterületévé vált a szegényügyi igazgatás a tudományművelés szintjén is. Dolgozatunk célja a hazai közigazgatástudomány-művelés és -oktatás 250 évéből a szegényügyi igazgatástól a fenntartható szociális igazgatásig tartó út mérföldköveinek felvillantása.

2. A *Polizeiwissenschaft* hazai művelői

A *Polizeiwissenschaft* az államtudomány közigazgatási túlsúlyú, gyakran, de messze nem kizárólag rendészeti irányultságú művelését jelentette a német dominanciájú tudományosságban, bár eredete 1705-ig, a francia Nicolas Delamare (1639–1723) *science de police*⁴ koncepciójáig megy vissza, aki a közigazgatás-tudomány megalapítójának számít a 29 év alatt kiadott négykötetes művével (és aki egyébiránt már foglalkozott e fő munkájában szegényüggyel).

A kameralisztika és *Polizeiwissenschaft* magyarországi művelésének szerepe és súlya akkor válik nyilvánvalóvá, ha világossá tesszük, hogy a 18. századra Magyarország kissé hátrányt szenvedett az egyetemi képzéseket illetően más országokkal összevetve, ám ezt a hiányosságot a *peregrinatio academica* intézménye a kora középkortól kezdve képes volt részlegesen pótolni. Az első nagyobb jelentőségű állandó hazai egyetem, a Nagyszombati Universitas 1635-ben alapított, és a jogi képzést 1667-ben kezdte meg az intézmény. 1769-ben Mária Terézia rendelte el a Politico-cameralis (vagyis *Polizeiwissenschaft*) Tanszék felállítását, Magyarországon ez még az egyetem nagyszombati korszakában volt. Kezdetben (1769 és 1777 között) a tárgy oktatása a Bölcsészszkaron folyt Nagyszombatban, és az amúgy jogászoknak való tárgyat a teológusoknak kellett hallgattaniuk.

Első professzora, a budai születésű Weissengruber Antal (Károly) (1726⁵–1792; okt.: 1769–1770) volt, a nagy-

Koi Gyula*

A szegényügyi igazgatástól a fenntartható szociális igazgatásig

A magyar közigazgatás-tudósok nézetei a *Polizeiwissenschaft* időszakától a Magyar-iskola koráig

nevű kései osztrák *Polizeiwissenschaft*-teoretikus, Joseph von Sonnenfels (1732/1733–1817; okt.: 1763–1802 k.), a tudományok talán legjelentékenyebb művelőjének tanítványa. A szomorú sorsú Weissengruber egy lovasbaleset miatt olyan maradandó testi fogyatékoságot szenvedett, hogy a diszciplínát sosem oktathatta, ő formálisan kinevezett professzor volt csupán. Korábban egy szóba jövő horvát eredetű magyar(országi) Sonnenfels-tanítványt, Barics Béla Albertet (más források szerint Adalbertet, a családnév Barits formában is ismeretes) (1742–1813; okt.: 1769–1813) a Varazdsi Jogakadémiára, majd később a Zágrábi Jogakadémiára neveztek ki. (Egyébként 1785 és 1786 között a Pesti Királyi Tudományegyetem rektora volt.) Így a választás a magyarországi professzori utódlást illetően a tudományt magánúton elsajátító, Joseph von Sonnenfels által vizsgáztatott és kiválasztott Ehrenfels Gáspárra (1740 k.–1792; okt.: 1770–1772) (más források szerint Ehrenfels Paál Gáspár, vagy Ehrenfels Gáspár Pál alakban használta nevét) esett, aki hat nyelven beszélt (a magyar volt valószínűsíthetően az anyanyelve), pozsonyi kanonokként 1777-től a Helytartótanács Tanügyi Bizottságát vezette. Ehrenfelst tartjuk számon olyanként, aki a tárgykörből nyomtatványt hagyott hátra,⁶ azonban ez csupán egy, a doktori értekezések körében szokásos vizsgatézis-nyomtatvány (lat. *thesis*; ném. *Sätze*),⁷ ahol a *praeses* Straller és a professzor Ehrenfels (ezeket a nyomtatványokat a professzor nevével veszik fel a bibliográfusok, de előfordul, hogy csupán a jelölt neve szerepel a nyomtatványban). Érdekességként a témát tekintve 2010-es indulású, *Polizeiwissenschaft*-tárgyú kutatásaink kiegészítésül jelezhetjük, hogy ezen dolgozat írásakor felleltük az Ehrenfels elnöklete alatt Gyurkovics Ferenc (1740k.–1794; okt.: 1772–1794), a későbbi professzorutód szintén 1771-es vizsgatézis nyomtatványát, ahol szerzőnek szintén a korabeli professzor, Ehrenfels minősül,⁸ hiszen a tételsor szellemi megfogalmazójának a professzor számít, mivel a vizsgatézisek személyre szabottak voltak. Gyurkovics 1777-ig a Bölcsészszkaron, majd a Jogi Karon

*Koi Gyula PhD, tudományos munkatárs, ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, Alkotmányjogi és Közigazgatási Jogi Osztály; tudományos főmunkatárs, NKE ÁNTK Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Tanszék; vezető kutató, PTE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék, ORCID: 0009-0002-8637-4689

oktatta a tárgyat. Egyébiránt ő 1782–1783-ban a Királyi Magyar Tudományegyetem rektora is volt. Szintén említendő az 1777-ben a belbiztonságról latin nyelvű munkát író, de katedrán nem oktató jogi író, szentkirályszabadjai Rosos Pál (1751–1809), veszprémi püspök. (Egyébiránt Mária Ludovika [1745–1792] királynét ő koronázta meg Pozsonyban, és 10 000 forint adományt adott a Ludovika Akadémia [Ludoviceum] felállítására.)⁹

A hazai *Polizeiwissenschaft* legkiválóbb képviselője revisnyei Reviczky József (1750–1815; okt.: 1794–1805) volt, aki a *scientia politico-cameralis* tárgykör és tantárgy legjelentősebb hazai oktatója és kutatója volt. (Egyébként családja a magyar északi nyelvhatáron fekvő Árva vármegye egyik legrégibb nemesi familiája volt.) 1790-ben *Introductio ad politicam Regni Hungariae* című, a szerző feltüntetése nélkül megjelentetett fő munkája¹⁰ megírásának jutalmaként került a tanszékre.

A kötet nagyjából belbiztonsági kérdések vizsgálatát tartalmazza.

A mű második fejezetében találkozunk a szociális kérdés, a szegényügyi téma kifejtésével. Reviczky szól még kisebb mértékben a szegényházak, a koldusügy, az árvaügy, az uzsora (és talán az uzsora egyik eredőjeként a kocsma) kérdéséről.¹¹ Külön szót ejt a balkézről született gyermekek (azaz fattyak)¹² siralmas (nyomorúságos) állapotáról (lat. *spurius status miserabilis*), mondván, hogy ők a későbbi (családjogi-öröklési természetű) felemelkedésből ki vannak zárva. Akik „törvénytelen ágyban fogantattak” (lat. *ex illegitimo thoro nati*), azok nemcsak abból záratnak ki, hogy bármit is örököljenek, hanem semmiféle polgári hivatalt (lat. *Civilibus Officiis*) sem viselhetnek.¹³ Így felemelkedésük útja a korban meglehetősen el volt zárva. E gondolkodásmód részben előlegezi a Louis Blanc által felállított gazdagok tulajdonának védelme versus szegények védelme dilemma kérdését (fr. *protéger la propriété du riche, protéger la pauvre*), amely a kor francia közigazgatásának hármasszögéhez vezetett: „rend, igazságszolgáltatás és jótékonyosság” (fr. *ordre, justice et charité*).

Azt kell mondanunk, hogy érdekes metszetét adja a régi és az új szemléletű *Polizeiwissenschaft* találkozásának a kötet, melyet a hazai törvények példáiból színesít a szerző, akinek a törvényelemzési hajlandósága újdonság a németajkú szerzők munkáihoz képest.

Későbbi munka a kolozsvári református jogakadémián politikát, azaz államtudományt oktató Huber Ferenc (1786–1844; okt.: 1817–1844) *Politia civitatis*.¹⁴ A mű csak a jogforrásokat tünteti fel, a szakirodalmi forrásokat nem. Témái közül érdekesek számunkra a közigazgatás-politika, a népesség-összeírás, és a közigazgatási szervezeti jog korai csirái lehetnek. A belbiztonságon belül sajátos kérdéseket vizsgál (főleg a megélhetéssel kapcsolatos kérdéseket): élelmiszer-adományok (lat. *annona caritas*), fa (lat. *ligna*), só (lat. *sal*), rossz minőségű élelmiszerek (lat. *noxia alimentorum qualitas*), víz (lat. *aqua*), rossz levegő (lat. *aëris insalubritas*), és foglalkozott azzal is, hogy mit kell tenni az egyes esetekben a közigazgatásnak.¹⁵ Azaz a fa, a só hiánya, a víz emberi fogyasztásra alkalmatlan volta, a rossz levegő elleni cse-

lekvés részben szociális, szegényügyi kérdés, a felvetés azonban részben mintegy megelőlegezése – mindenki érintettsége révén – a későbbi környezetvédelmi problémák elleni teendőknek. Az élelmiszer-adományok említése kifejezetten a szegényügyi küzdelem része, míg a rossz minőségű élelmiszerekre vonatkozó tilalom e körben is adott, illetve a mai élelmiszer-biztonsági közigazgatási cselekvés első csiráinak egyike is. Megjegyzendő, hogy a rossz minőségű élelmiszerek elleni küzdelemmel Delamare francia nyelvű munkája egész részletesen foglalkozott.¹⁶ Ezen kérdések mentén haladva Huber főként az egészségügyi igazgatás (lat. *sanitatis administratio*) kérdéseit bontotta ki.¹⁷ A fenti alapkérdések vizsgálata jelzi a szerző szociális érzékenységét, amely a korszak tudományművelőinek ugyanúgy sajátja volt, mint a mélyen átélt és őszinte vallásos alapú erkölcsiség.

A *Polizeiwissenschaft* egyéb hazai oktatói voltak még oktatási idejük kezdődőpontja sorrendjében: a ruszin (és talán részben szlovák) Balugyánszky (Baludjanszky) Mihály (1769–1847, hazánkban okt.: 1789–1803; külf. okt.: 1803–1813); Sax Mihály (János Nepomuk) (1750–1824; okt.: 1806–1819); Gyurián István (1761–1840 k., okt.: 1821–1830), Tipula Péter (1794–1870 k., okt.: 1832–1849), továbbá Bercsényi László (1810 k.–1850 k., okt.: 1848–1849) neve említendő a katedrai művelők köréből.¹⁸

3. A közigazgatási jogtudomány két jeles hazai képviselője: Zsoldos Ignác és Récsi Emil

Zsoldos Ignác¹⁹ akadémikus legjelentősebb munkája (és egyben fő közigazgatási jogtudományi műve) *A szolgabírói hivatal*.²⁰ Gyakorlatilag (kivéve talán a párhuzamként említendő Bizáki Puky Károly kevésbé tudományos munkáját²¹) a legkorábbi magyar nyelvű tudományos igényű, elsősorban önkormányzati jogi tárgyú mű (amely számos közigazgatási jog különös részi kérdést feldolgoz, és e területek egy részét illetően is első). Gyakorlatilag e munkája az az első magyar nyelvű közigazgatási jogi kézikönyv. Zsoldos a ma szociális ügyekként felfogott szakszolgálati kérdéseket alapvetően a szegények gyógyítása szempontjából közelítette meg, ha tetszik, a korabeli közgyógyellátást vizsgálta a szolgabírói hivatal feladatainak szempontjából. E körben három szabályozást is (részben) idéz latin nyelven (fordítás nélkül), melyeket nehéz feltalálhatóságuk miatt végjegyzetben szövegszerűen is közölök. Az első idézett szöveg – Zsoldos interpretálásában – elviekben az 1797. január 10-én²² 674. szám alatt kelt helytartótanácsi körintézkedés („körintézmény”) 74. oldalán található;²³ a második az 1800. március 18-án²⁴ 6486. szám alatt kelt (valószínűleg szintén helytartótanácsi) körlevél;²⁵ a harmadik pedig az 1804. május 29-én²⁶ 11 830. szám alatt kelt főkörmányszéki körlevél szövegének adekvát része.²⁷ Az 1797-es körintézmény szövege szerint bárki szegény beteg vagy bizonytalan (tartózkodású [lakhatású]/pénzügyi állapotú személy), aki a [kórházi/ispotályi] tartózkodása alatt kapjon orvosi ellátást, és ha

az állapota rosszabbra fordul azért, mert a kezelésével a sebész felhagy, akkor az ilyen seborvos bírói eljárás alá vonassék mindezt, vagy bárminemű hasonló gonosztevésekért, amelyeket a kezelése alatt álló befogadott betegeket érinti. Ekkor mindenképp helyénvaló a [seborvost] helyi előljárók testülete elé állítani, hogy [előttük] maguk a szegény paciensek élhessenek a meggyanúsítással. A kebelbeli helységnek az előljárói azonfelül legyenek kötelezve betegágyat biztosítani. Élelmeztetésük költségei kiutalványoztatnak, ellátásuk költségeiről [a megyei szervek] gondoskodni kötelesek. A felmerülő költségek megállapítása az eljáró szolgabíró úrnak áll hatalmában, továbbá tekintettel kell lennie a vármegyei orvos megtérítési igényeire, illetve a vármegyei pénztárát pontosan értesíteni a felmerülő receptköltség vonatkozásában.²⁸

Az 1800-as (helytartótanácsi) körlevél szerint a kerületi szolgabíró (lat. *districtualis iudicium*), a tiszteletes/lelkész (lat. *parochus*) vagy a helység előljárói előzetes meghallgatását követően az előjáróságon egyszersmind a seborvosi jegyzőkönyvet is megtekinti, valamint a receptet is, és a kebelbeli/belső [az adott hivatalhoz, testülethez, közigazgatási egységhez tartozó] seborvosok (lat. *gremiales Chirurgos*) [testülete] által előírt és alkalmazott gyógyszereket is számba véve, mindezek figyelembevételével dönt. Meg kell állapítani, hogy a seborvosok által alkalmazott gyógyszerek csakugyan a szűkölködő adózók javára lett-e fordítva. Zsoldos megállapítása ezzel kapcsolatban az, hogy az 1801. december 1-jén²⁹ kelt 26 303. szám alatti (helytartótanácsi) „szabályintézmény” olyan módon egészíti ki, hogy a „szegény adózók” számára kiszolgáltatott gyógyszerek („orvosi szerek”) árjegyzékét az eredeti receptek („szercédulák”) kíséretében az orvosoknak a megye számára félesztendőként továbbítani kellett. A dokumentumokat onnan a Helytartótanácsához felterjesztették. Ezt követően a Helytartótanács a gyógyszerek árát átnézte, felülvizsgálta, és – mai szóval – új „helyesebb” (olcsóbb) hatósági árat (taxálást) állapítottak meg. Az utólagos kifizetést a házipénztárból rendelték el.³⁰

Az 1804-es főkörmányszéki körlevél szerint a jövőben gyógyszereket csak azon rendkívül szűkölködőknek/szegényeknek (lat. *extreme pauperibus*) írhatnak ki, akik szegény voltukat az alispán, vagy más tisztségviselő előtt tanúsítják, ilyen tisztségviselő hiányában (vagy távollétében) a helyi tiszteletes/lelkész gondosan felvilágosítandó az ügykezelés mikéntjéről.³¹

Zsoldos tehát joggal vonja le a korabeli szabályozások alapján a következtetést, miszerint a szolgabírói hivatalok feladata részint a szegény betegek gyógyíttatása, részben a gyógyíttatásukra fordított gyógyszerárak kifizetetésének eszközölése az alábbiakból állott.

1) A szolgabíró kötelessége, hogy akinek az anyagi eszközei engedik („akitől kitelik”), azok gyógyíttatása ne történjen a házipénztár terhére. Erre felügyelni a szolgabíró „lelkiismeretes kötelezettsége.”³² Zsoldos mindehhez hozzáfűzi azt is, hogy teljes adózó községek népessége részére nem lehetséges a házipénztár részére gyógyszerért rendelni, akkor sem, ha az egész lakosságot („közönséget”) humánjárvány,

vagy a teljes községi állatállományt érintő állatbetegség („marhaveszély”) van.

2) Kiemeli a fontosságát („lélekben járó dolog”), hogy valóban azok a szegények kapjanak orvosi ellátást és gyógyszerelést („kapjanak orvosi szert”), akikre nézve a megyei végzések és az állami jogszabályok („legfelsőbb intézmények”) rendelik. Kiemeli az eljárási szabályokra utalva, hogy „a sok formalitásnak az ember fel ne áldoztassék.” Erre hozza azt a példát, hogyha egy olyan haldoklót visznek orvoshoz, akin segíteni lehetne, de azért nem írnak fel számára gyógyszert, mert egy korabeli hatósági igazolványt, a szegénységi bizonyítványt³³ („szegénységéről hiteles pecsét alatt [kiállított] bizonyítmány”) nem mutatja fel („nem mutathat elő”), és visszautasítják azzal, hogy a formakényszer szabályai szerint kiállított okiratot („a kívántató forma szerinti oklevél”) hozza magával. Erre az okirati fel nem mutatás esetén történő ellátást megtagadó orvosra nézve Zsoldos levonja a következtetést egy inkriminált szó elhallgatásával: „[A]kkor – de az ily kegyetlenség nevét nem mondom ki.”

3) Tanácsosnak tartja, hogy a szegény emberek (és állataik) ingyenes orvoslási lehetőségeiről a járásában a szolgabíró a lakosságot az esetleges népgyűlések, sokadalmak alkalmával szóban informálja („a népséget valami összegyűlése alkalmával szóval [szóban] értesíti.”). Az eljárás menetét le is írja:

„Ha valaki szegény, és baja lesz magának, vagy marhájának, jelentse magát, – vagy jelentsék hozzátartozói – a bírónak, és attól kérjenek bizonyáglevelet a falu pecsétje alatt arról, hogy szegény, és orvosi szerek vásárlása lehetetlen; és ha ezen levelet elviszi a vármegye orvosához, ingyen fog neki orvosi szert rendelni, és a patikában is kiadják neki az orvosságot a vármegye költségére. S ha már ilyessel a megyei rendes orvos, vagy seborvos uraknál megjelenik, kötelességük annak ily’ bizonyítvány mellett.”³⁴

Fontos, hogy formai hiányosság („formahiány”), például okiraton a pecsét hiánya miatt, vagy más hasonló hiányosság, de akár csak az okirat („levél”) hiánya sem ok az elutasításra. Az okirat hiányában történő elutasítás lehetetlensége Zsoldos szerint az az eset, amikor az úton valakit megkínoznak. Gyakran megtörtént, hogy szegényeket az úton (véltetően rablók, útonállók vagy más gonosztevők) félholtra vertek. A tettesek, akiktől a gyógyítás értékét ellentételező fizetséget követelni lehetett volna, többnyire ismeretlenek maradtak. A szintén szegény sérült sem volt képes fizetni gyógyíttatása költségeit, ezért ilyenkor a szolgabíró, ha helyben ispotály volt, abba rendelte felvetetni, ha nem, a megyei seborvoshoz adta tartás és gyógyíttatás végett. Ezeket a költségeket – a szolgabíró jelentése ellenében – a házipénztár állta.³⁵ A nemes (vagy más) szegények esetében a nemesi pénztárból vagy adományokból („szabad ajánlatokból”) is lehetséges volt a gyógyíttatási és tartási költségeket fedezni, így a szolgabírónak ezeket is gyógyíttatni volt helyes, mivel „embert elhagyni csakugyan lehetetlen.”³⁶ De ha

az orvos a körülményeket a fenti költségek hiányában felismeri (hiszen a lelkiismeret nem tiltja, de parancsolja a könyörülést – mutat rá Zsoldos), bátran írhat (felgyógyszert). Ehhez szükséges a gyógyszernapló pontos vezetése (betegek neve; a részükre rendelt orvosság(ok); szolgabírói meghagyás ténye; vagy a bizonyság neve, akit állított (vagyis a szegénységéről tanúskodó személy adatai, aki általános eljárásjogtani értelemben mai szóval bizonyításestet). Az orvosnak az okirati és esetleg tárgyi bizonyítási eszközöket („bizonyítmányokat”) is el kell tenni „szükség idejébeni felmutatásra” (azaz felmutatási kötelem is nevesítésre került). A napló egy rovatába az orvos célszerű, hogy beleírja a szegénység tanúsítását a bizonyítékkal megjelölésével („bizonyossággal”) együtt.³⁷ Említi azt a típusú panaszt is a szerző az orvosok és seborvosok vonatkozásában, hogy sok előfogatot („forspontot”) elpazarolnak. Ez egy tisztségviselők (benne az állami orvosok és sebészek) és katonák számára nyújtott ingyenes jobbágyi fuvarozási szolgáltatás volt. Zsoldos elítéli a felhasználás jogtalan volta miatt azokat az orvosokat és seborvosokat, akik akár egyszer is így mentek a tekintetes urakhoz, vagy nem súlyos állapotban lévő beteghez ebédre („vétkes – lakoljon”). Ellenben, ha a fogatokat valaki az adózók, vagy a megye közegészségügyének érdekében akár „száz állomásra” használta is, az dicséretet érdemel.³⁸

4) A szercédulák és a gyógyszerárjegyzékek, az orvosi naplók az év végén a szolgabíró által a „megyére benyújtandók.” A szolgabírói járások benyújtott igazolásai összegyűjtése után a főbíró készít igazoló okiratot. Az okiratokat az alábbi szövegű igazolással együtt kellett benyújtani: „A fellebb írt nem nemesek valóságos szegénységét – az előttem felmutatott bizonyágtételek és tanuságtételek nyomán tanúsítom.” N. N. m. k. Főbíró. A megyei rabok esetében a járásokban az alszolgabíró vagy a főszolgabíró nyújtja be az igazolásokat.³⁹

Récsi Emil⁴⁰ akadémikus a közigazgatási jogot először (elsőként) adta elő hazánkban a Pesti Egyetemen. Gyakorlatilag őt kell az első olyan magyar közigazgatás-tudósnak tekintenünk, aki elhivatottan művelve tudományszakát, a közigazgatási jogot, annak első hazai egyetemi oktatója, az MTA levelező tagja volt. Nevét az ELTE ÁJK-n terem viseli.

Legértékesebb és sok tekintetben úttörő munkája magyar nyelven írt fő műve a *Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve* (1854–1855) című négykötetes, közel 1500 oldalas munkája volt.⁴¹ Foglalkozott a szegényügyi rendszettel („szegényi rendőrség”),⁴² és e körben főként az alábbi kérdéseket dolgozta fel: a szegényügyi rendőrség feladata;⁴³ Az elszegényedés okainak eltávolítása;⁴⁴ Takarékpénztárak;⁴⁵ Szegények segélyezése;⁴⁶ Koldulás elleni rendszabályok.⁴⁷ A kötet felhívja a figyelmet egy igen érdekes, önkéntes adaptáció útján megvalósuló befogadás (*receptió*) esetére a szegénysegélyezés területén. A legrégebbi szabályozás az osztrák, cseh, galíciai, lombard-velencei és magyar területek közül Csehországban, 1782-ben plébániai szegénysegélyező intézetek formájában került kialakításra. Ennek mintájára adtak ki a koldusokkal való bánásra vonatkozó rendeletet Erdélyben

Récsi szerint⁴⁸ (bár kiadási évszámát, számozását, megnevezését és fellelhetőségét, továbbá tartalmát konkrétan nem nevesíti).⁴⁹

4. A közigazgatástan hazai atyamestere, Concha Győző

Concha Győző⁵⁰ (1846–1933) akadémikus, a közigazgatástan egyik legjelentősebb hazai művelője. Kutatási területe volt az államtudomány másik része, az alkotmánytan, illetve az állambölcselet, a jogelmélet, valamint a közigazgatási jog is. Fő műve a *Politika I. Alkotmánytan II. Közigazgatástan* címet viseli.⁵¹ Concha szerint lehetséges, hogy a szegényügyeket az egyik országrészben a közigazgatás intézi, egy másik országrészben pedig a magánjótékonyosságra van bízva.⁵² Érdekes megállapításokat tesz a közegészségügy és a szegények gyógyításának kapcsolatáról. A szegények gyógyítása szerinte nem közegészségügyi feladat, hanem a segélyezés egy módja.⁵³ A helyi népességfogyás, népességcsökkenés, illetve a költözés (korabeli szóval együtt: „népmozgalom,” mai szóval a lakosság nyilvántartására vonatkozó igazgatási kérdések) körében a közigazgatás különös okból való beavatkozásaként (vö. beavatkozó közigazgatás) értékeli a népesség helyi mozgalmába egyfelől a szegények eltartásáról való gondoskodás rendjének fenntartását (ez a fenntarthatóság egyfajta „előidőkben” való megjelenése), másfelől a csavargás meggátolását. A csavargás a szabad költözködés lehetőségét a munka nélkül való megélésre használja fel, és igyekszik kihasználni a mások általi eltartatást; a szerző szerint ezt a közigazgatás nem tűrheti.⁵⁴ Ugyanakkor Concha azt is kimondja, hogy a községi, helybeni, a közvetlen segélyezés érzelmi jellegét állami közigazgatás („közhatóság”) általi átvétele esetén sem szabad elveszíteni.⁵⁵

A csavargás és a koldulás körében a munkaképes csavargók és koldusok vonatkozásában az olyan államokban, ahol közsegélyben részesülnek, akkor ezt munka nélküli megélhetésre használják – mutat rá Concha. Életmódjuk ellenkezik a társadalom rendjével, hiszen rendszerint koldulásból és idegen vagyon eltulajdonításából élnek. Ugyanis a társadalom a munkából vagy szerzett vagyonból való megélhetésre van alapítva. „Mennyiben jogosult a csavargás és a koldulás büntetése?” – teszi fel a szerző a kérdést. Válasza szerint ez attól is függ, hogy a köz mennyiben gondoskodik a munkaképtelenekről, vagy azokról, akik munkát nem találnak. Ha a köz róluk nem gondoskodik, ott a koldulást nem lehet büntetni, sőt arra a keresetnélkülieknek közigazgatási engedélyt kell adni. Ez teszi lehetővé a valódi ínségben lévők megkülönböztetését a szándékos dologkerülőktől. A csavargók esetében a „testi és lelki szervezet épségére” is figyelmet kell fordítani. A korabeli német büntetőjogászok és kriminológusok véleménye nyomán megállapítja, hogy a csavargás sokaknál „szervezeti, sőt faji jelenség.” Ezek alapján a csavargás betegségi jellege az idegbántalmakban (lat. *neurasthenia*) és egyéb betegségben szenvedő járóbetegek, illetve a „kóbor cigányok” körére vonatkozik. A kérdéskör

megoldását nem tartja a népmozgalmi igazgatás körébe tartozóknak.⁵⁶ A koldulás és a csavargás körében a köz-igazgatás alábbi feladatait regisztrálja. Az első feladat olyan társadalmi rend fenntartása (korai fenntarthatósági jogi szegmentum), amelyben a „jó igyekezetű, munkabíró ember” nem kényszerül koldulásra. A második feladat a közsegélyre szorulóknak megállapítása. A harmadik feladat az önhibájukon kívül megélni képtelen emberekről való gondoskodás, hogy a koldulást és a csavargást megelőzzék. A negyedik feladat, hogy amennyiben ez nem sikerül, a kolduló és csavargó elemeket erre rendelt intézetekben (dolgozház, javítóház, menház, koldusház) javítani.

5. Magyary Zoltán, a közigazgatás-tudományi irányzat, komplex közigazgatási szemlélet megteremtője

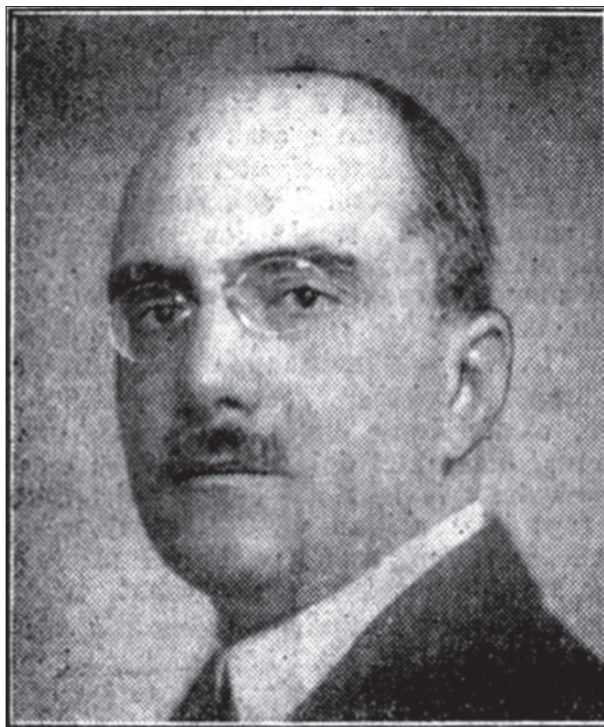
A nemzetközi híró Magyary Zoltán⁵⁷ (1888–1945) munkássága (és tudományos iskolája tevékenysége) ötvözi a közigazgatási jogi és a közigazgatástani szaktudományosság elemeit olyan módon, hogy mind az USA *scientific management* szemléletét, mind az összehasonlító közigazgatási és közigazgatási jogi szemléletet is érvényesíti közvetítő iskolája nézetrendszerében.

Magyary Zoltán tudományos örökségét nehéz egy ilyen rövid tartamú előadásban még csak körülírni is. Azonban van néhány közkeletű téves elképzelés vele kapcsolatosan, amelyet nem árt korrigálni. Téves az a feltevés, hogy ő az amerikai *scientific management*⁵⁹ valamiféle reprezentánsa lett volna. Ő maga nevezte saját iskoláját közigazgatás-tudományi irányzatnak, amely a közigazgatási jogi irányzat, a közigazgatástani irányzat, illetve a *scientific management* közvetítő (komplex) irányzataként lépett fel.⁶⁰ A Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet ezért dolgozott. Szintén tévesek azon szíriánhangok, amelyek „egyikönyves szerzőként” tartják számon őt, hiszen elég csak vezető kiadóknál megjelenni angol,⁶¹ francia,⁶² német⁶³ és lengyel nyelvű⁶⁴ monográfiáira utalni, hét magyar nyelvű kötete⁶⁵ mellett (utóbbiakból öt önálló, kettőt pedig szerkesztőként és részszerzőként jegyez a *Magyar közigazgatás* című mű esetében egy-egy fejezetet Kiss István [1906–1997], illetve Elek Péter [1920 k.–1945?] írt 18, illetve 11 oldal

terjedelemben, a 647 fennmaradó oldal Magyary munkája). Fontos életműve tematikus (tudománypolitikai tárgyú művek),⁶⁶ illetve szövegkritikai életműkiadására⁶⁷ utalni. Magyary Zoltán *Magyar közigazgatás* című 1942-es fő művében írtak körében említendő, hogy a szociális, vagy szegényügyi igazgatás külön nem szerepel. A szociális igazgatás a testületi szervek (közintézmények, közintézetek, köztestületek, közüzemek – valamint a közvállalatok is idetartoznak) körében jelennek meg. Ezeket ma *quasi* államigazgatási szerveknek (Patyi András), vagy paraetatiszerveknek/paraadminisztrációnak (Lőrincz Lajos) nevezzük. Magyary a szociális közigazgatásról annyit állapít meg, hogy a legtöbb közintézet a belügyminiszter alá, a szociális közigazgatáshoz (illetve a vallás- és közoktatási igazgatáshoz) tartozik.⁶⁸

E témakörben szóba jöhetne az alapvetően Kiss István által írt *A közigazgatás és az emberek*⁶⁹ 1939-ből, ahol Magyary jegyzi a bevezetést,⁷⁰ *A ténymegállapító módszer a közigazgatásban* című tanulmányt,⁷¹ és az összegzést,⁷² de e munka a szociális igazgatást külön nem említi. Utóbbi kötet folytatásaként értékelhető az 1941-es *A szociális vármegye*⁷³ című munka, amely alapvetően szintén Kiss István munkája, azonban vannak Magyarnak is jelentős megállapításai a szociális kérdéssről. E körben szükséges jelezni, hogy az előszót Magyary Reviczky István (1900 k.–1945 u.) Komárom vármegyei alispánnak címezte. (Nem tisztázott, hogy ő a 18. századi Reviczky József professzor leszármazottja-e. A revisnyei predikátumot Magyary nem szerepelteti az ajánlásban.) A Komárom Vármegyei Szociális Szövetkezet felállítására vonatkozó, a Magyary-féle Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet által végzett adatgyűjtés és a „szociális munka” megszervezésében és kifejlesztésében kifejtett tevékenységgel foglalkozik. Utal a tatai járásban a *Közigazgatás és az emberek* című könyvben közzétett kutatásra. A közjóléti szövetkezet az itteni tapasztalatok alapján került megszervezésre. A vármegyei közjóléti szövetkezet igazgatója a Magyary-tanítvány Kiss István (1906–1997), előadója

a szintén tanítvány Szaniszló József lett (1913–1993 u.). Magyary a szövetkezet igazgatósági tagjaként kapcsolódott be a munkába az előző tanúsága szerint.⁷⁴ A szövetkezetre vonatkozó előkészítő munkát az intézetben, Budapesten végezték. Utal rá Magyary, hogy az előkészítés módszere, a program kidolgozása és megszervezésének minden részletre kiterjedő megoldása a magyar közigaz-

Magyary Zoltán 1935-ben⁵⁸

gatásban úttörő, példa nélkül való. A munkaanyagot a kötet tartalmazza.⁷⁵ Említést kíván továbbá, hogy az ír gyökerű Egán Ede⁷⁶ az első világháború előtt sikeres akcióval részben megoldotta, vagy legalábbis enyhítette gazdasági létük szintjének maradandó emelésével a szociális prob-

lémák egy részét.⁷⁷ Hasonló Magyary azon utalása, mely alapján Esztergár Lajos⁷⁸ az 1939-ben megjelent *A szociális munka útján*⁷⁹ című művében az inségre szorultak szenvedéseit enyhítve, alamiznasorból munkavégzőkké váltak.⁸⁰

KOI, GYULA

Von der Armenverwaltung zur nachhaltigen Sozialverwaltung

Die Ansichten ungarischer Verwaltungswissenschaftler von der Zeit der Polizeiwissenschaft bis zu Ära der „Magyary Schule“

(Zusammenfassung)

Der historische Hintergrund der sogenannte Sozialverwaltung (oder sozial-kulturellen Verwaltung) ist die sogenannte Armenverwaltung. Diese Tatsache kennzeichnet sowohl die westliche öffentliche Verwaltung als auch die ungarische öffentliche Verwaltung. Dem aktuellen Forschungsstand zufolge wird die Armenverwaltung in Ungarn seit 1880 wissenschaftlich besonders behandelt. Beispiele der Polizeiwissenschaft aus dem 18. Jahrhundert sind jedoch ebenfalls bedeutsam. Der Begriff „Armenverwaltung“ existierte nach etwa 1945 nicht mehr. Die Studie präsentiert vor allem den Teil der Arbeiten

von József (Josef) Reviczky (1750–1815), Ignác (Ignaz) Zsoldos (1803–1885), Emil Récsi (1822–1864), Győző (Victor) Concha (1846–1933), und Zoltán Magyary (1888–1945) der sich mit der Sozialverwaltung beschäftigt. Ziel der Studie ist es, die Meilensteine auf dem Weg von der Armenverwaltung zur nachhaltigen Sozialverwaltung hervorzuheben. Der Beitrag berücksichtigt auch relevante ausländische Beispiele. Es muss darauf hingewiesen werden, dass in Zukunft auch in der Sozialverwaltung die Rolle der Nachhaltigkeit und ausländischer Einflüsse zunehmen wird.

KOI, GYULA

From Poor Law Administration to Sustainable Social Administration

The Views of Hungarian Public Administration Scholars from the Polizeiwissenschaft Period to the Era of „Magyary School“

(Abstract)

The historical background of so-called “human administration” (or “social-cultural administration”) is the so-called “poor law administration”. This fact characterises Western public administration as well as Hungarian public administration. According to the current state of research, poor law administration has been specifically addressed scientifically in Hungary since 1880. However, examples of *Polizeiwissenschaft* from the 18th century are also significant. The term “poor law administration” ceased to exist after about 1945. The study primarily presents the part

of the work of József (Joseph) Reviczky (1750–1815), Ignác (Ignace) Zsoldos (1803–1885), Emil Récsi (1822–1864), Győző (Victor) Concha (1846–1933), and Zoltán Magyary (1888–1945) dealing with social administration. The aim of the study is highlighting the milestones on the path from “poor law administration” to sustainable social administration. The paper also considers relevant foreign examples. It is necessary to indicate that in the future the role of sustainability and foreign influences will also increase in social administration, too.

Jegyzetek

¹ A tanulmány szövegének alapja a HUN-REN-ELTE (korábban MTA-ELTE) Jogtörténeti Kutatócsoport 2021. április 21-én *Az állami szegényügyi igazgatás alapjaitól a szociális közigazgatás komplex értelmezéséig (Megújuló törekvések – továbbélő tradíciók a dualizmus korában és a két világháború között)* címmel tartott konferencia előadásaként hangzott el. A jelen közlemény az anyag bővített, kiegészített, jelentősen átdolgozott változata. A kutatás a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Közigazgatási Jogi Tanszékének a Nemzeti Kutatásfejlesztési és Innovációs Hivatal által NKFI 1 forrásból finanszírozott NKFIH K 135 979. számú „Fenntarthatóság és jog/Sustainability and Law” kutatási pá-

lyázat keretei között is készült. (Vezető kutató/principal investigator: Dr. Koi Gyula PhD, tudományos főmunkatárs).

² A hazai szegényügyi jogtörténeti kérdéseiről l. POMOGYI László: *Szegényügy és községi illetőség a polgári Magyarországon*. Budapest, 2001. Osiris Kiadó.

³ GRÜNWARD Béla: *A törvényhatósági közigazgatás kézikönyve. Megyei, városi, községi tisztviselők, közigazgatási bizottsági tagok sat. [őbbi] használatára a fennálló törvényekből és rendeletekből rendszerezően összeállította*. I–III. Budapest, 1880. Magyar Királyi Államnyomda, 383; 626; 546 p.

- ⁴ DELAMARE, Nicolas: *Traité de la police, où l'on trouvera l'histoire de son établissement, les fonctions et les prerogatives de ses magistrats, toutes les loix et tous les réglemens qui la concernent: on y a joint une description historique et topographique de Paris & huit plans gravez qui representent son ancien état & ses diverses accroissemens avec un recueil de tous les statuts et réglemens des six corps marchands & de toutes les communautés des arts et métiers.* I–IV. Paris, 1705–1734, Michel Brunet – Jean Cot et Pierre Cot – Jean-François Hérisant, 1496 p.
- ⁵ Életével legmegbízhatóbb lexikográfiai alapforrásaink (id. Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című 14 kötetes alapforrásműve, illetve munkája folytatójaként Gulyás Pál, valamint Viczián János) sem foglalkoznak. Születése idejére és státuszára az egyetlen forrás (CSEKEY István: Balugyánszky Mihály élete és munkássága. *Századok*, 1957. 1–4. sz. 327–328. p.), Csekey Weissengruber Károly néven veszi fel. A kutatások még nem tisztázták megfelelően, kel-lő források hiányában, hogy nem életrajzok keverednek-e, ugyanis Weissengruber Károly 1814-ig van feljegyezve pécsi gimnáziumi grammatikatanárként. Erre l. Kiss Albin Ferenc: *A pécsi gimnázium története*. Pécs, 1914. Taizs Nyomda.
- ⁶ EHRENFELS, Caspar: *Sätze aus der allgemeinen Einleitung in die Staatswissenschaft, aus der Polizey (!), und Handlungswissenschaft welche nach den Vorlesungen... Josephus Straller vertheidigen wird...* Nagyszombat, 1771. 30 p.
- ⁷ Koi Gyula: Egyetemi jogirodalmi könyvkiadás 1775–1800. 66 könyvészetiileg ismeretlen nyomtatvány az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kari Könyvtárában. *Jogtörténeti Szemle*, 2005. 2. sz. 81–93. p. Koi Gyula: Adatok 1800 utáni egyetemi jogirodalmi könyvkiadásunkhoz. Könyvészetiileg ismeretlen nyomtatványok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kari Könyvtárában, valamint az ELTE Egyetemi Levéltárban. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis de Rolando Eötvös Nominatae*, 2006. 1. sz. 241–280. p.
- ⁸ EHRENFELS, Caspar: *Sätze aus der allgemeinen Einleitung in die Staatswissenschaft, aus der Polizey (!), welche nach den Vorlesungen... Caspars Ehrenfels... Franciscus Xaverius de Gyurkovics den Monat Julii 1771. von 4. bis 6 Uhr Nachmittag vertheidigen wird auf den hohen Schule Tyrnau.* Nagyszombat, 1771. A példányt jelenleg az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár őrzi, az adat az MKDNY adatbázisban található.
- ⁹ ROSOS Pál: *Dissertatio juris publici universalis de interna rerum publicarum securitate*. Pest, 1777. Royer, II., 232., (1) p.
- ¹⁰ [REVICZKY József]: *Introductio ad politicam Regni Hungariae*. Buda, 1790. Egyetemi Nyomda, 172. (12) p.
- ¹¹ REVICZKY 1790. 34–90. p.
- ¹² A mai magyar családjogi terminológia szerint házasságon kívül született gyermekek a megfelelő kifejezés, azonban a korban a szókapcsolat nem volt ismert.
- ¹³ REVICZKY 1790. 82. p.
- ¹⁴ HUBER Ferenc: *Politia civitatis, cum applicatione ad Transsilvaniam*. Kolozsvár, 1829. Református Kollégium Nyomdája, IV., 224. (1) p.
- ¹⁵ HUBER 1829. 49–68. p.
- ¹⁶ DELMARE 1705–1734. II. 1096–1105.; II. 1396–1399. p.
- ¹⁷ HUBER 1829. 74–100. p.
- ¹⁸ Koi Gyula: *A közigazgatás tudományos vizsgálatának egyes elméleti kérdései. (Tankönyv a Közigazgatás MA képzés számára Közigazgatás-elmélet tantárgyból)* Budapest, 2021. Ludovika Egyetemi Kiadó, 33–34. p. (Megjelenés alatt)
- ¹⁹ Koi Gyula: Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája. Zsoldos Ignác (1803–1885), Récsi Emil (1822–1864), Concha Győző (1846–1933), Magyary Zoltán (1846–1933). Budapest, 2013. Nemzeti Közszerződési Egyetem, 11–46. p.; Koi Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatás-tan művelésében a kameralisztika időszakától a Magyary-iskola koráig*. Budapest, 2014. Nemzeti Közszerződési és Tankönyv Kiadó, 121–141. p.
- ²⁰ ZSOLDOS Ignác: *A szolgabírói hivatal I. Törvénykezési rész. II. Közrendtartási rész*. Pápa, 1842. Pápai Református Kollégium, XVIII., 401; 528 p.
- ²¹ BIZÁKI PUKY Károly: *Politikai igazgatás, avagy a magyarországi tekintetes vármegyék politikai szerkesztetéseinek és igazgatások módjainak, úgy nemkülönbön azon nemes megyék, mely politikai igazgató székek által, és miképpen való kormányoztatásoknak rövid leírása*. Pest, 1828. Trattner-Károlyi VI., 112 p.
- ²² Zsoldos művében sajátos szokás, hogy esetenként a keltezés napját római számmal adja meg, itt is ez történt.
- ²³ „Ne patientes pauperiores, aut incertae mansionis aegroti opera Chirurgi destituantur, tam Chirurgi medio Processualium Judicium, eo, ut similes imposterum etiam sub curam suam recipiant, quam vero quorumvis locorum gremialium Primores superinde, quod miseros patientes Chirurgi Districtuali per se insinuandos, et sibi assignandos victu, et si morbi circumstantiae admiserint, etiam hospitio providere sint obligati, condignam pro impensis penes recognitionem D. Processualis Judicium, et respective Physici Comitatus satisfactionem e cassa Comitatus recepturi, edoceantur.” ZSOLDOS 1842. II. 193. p.
- ²⁴ Római számos napi keltezés.
- ²⁵ Districtualis Judicium, auditis praevis Parocho, aut Loci Primoribus in Protocollo Chirurgicis id, quod praescripta, et per gremiales Chirurgos adhibita Medicamenta, reipsa pro egentioribus aegrotantibus Contribuentibus data sint recognoscant.” ZSOLDOS 1842. II. 193. p.
- ²⁶ Arab számos napi keltezés.
- ²⁷ „Pro futuro medicamenta nonnisi extreme pauperibus, quorum paupertas testimonio Vice Comitum aut alterius Magistratualis, vel in honorum absentia Parochi Localis edocta fuerint, administrentur.” ZSOLDOS 1842. II. 193–194. 2. lj.
- ²⁸ ZSOLDOS 1842. II. 193. p.
- ²⁹ Arab számos napi keltezés.
- ³⁰ ZSOLDOS 1842. II. 193–194. p.
- ³¹ Uo.
- ³² Uo. 194. p.
- ³³ A fogalom létezése a magyar jogban a 16. századtól ismeretes. A reformkorral kapcsolatban említi a szakirodalom, hogy a törvényeinkben ekkor nem találni nyomát. Kiállítása – legalább három tanú meghallgatását követően – a szolgabíró feladata volt. A bizonyítvány csak abban az ügyben volt felhasználható, amelyben kiadták. Az 1890-es évekig hatóan említi a másodlagos irodalom, hogy valószínűleg a szegényjogon való perlést kivéve nem tudni pontosan, milyen ügytípusban volt felhasználható. Kutatásunk rámutat, hogy a szegények gyógyíttatása már a reformkorban ilyen felhasználási eset volt a fentebb idézett helytartótanácsi és egyéb szabályozások, illetőleg megyei végzések alapján. A szegénységi bizonyítványra nézve l. POMOGYI László: *Szegénységi bizonyítvány [címszó]*. In POMOGYI László: *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyv*. Budapest, 2008. M-Érték Kiadó, 1057. Érdekesség, hogy személyes tapasztalataim szerint az 1980-as évek közepéig relatíve gyakran használt volt a „Kiállítja/kiállította magáról a szegénységi bizonyítványt” kifejezés, amely annak tükrében is érdekes, hogy maga a jogi fogalom 1949-ben szűnt meg. Világhálós kereséssel a mondas jelen idejű alakjára alig 9, a múlt idejű alakjára is csupán 24 találat van (2021. május 3.).
- ³⁴ ZSOLDOS 1842. II. 194. p.
- ³⁵ Uo. 3. lj.
- ³⁶ Uo. 194–195. 3. lj.
- ³⁷ Uo. 195. 1. lj.
- ³⁸ Uo. 194. 1. lj.
- ³⁹ Uo. 195. p.
- ⁴⁰ Koi 2013. 47–72. p.; Koi 2014. 141–171. p.
- ⁴¹ RÉCSI Emil: *Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve az ausztriai birodalmi törvényhozás jelen állása szerint különös tekintettel Magyarországra I. Az összes közigazgatási szervezet és az államszolgálati viszonyok rendszeres előadása. II. A politikai és rendőri közigazgatás ügyei. III. Rendőri közigazgatás (vége). Közoktatási ügyek. IV. Földművelési, ipar-, kereskedelmi és közlekedési ügyek; tőkéletés*

- betűsoros tárgymutatóval az egész munka tartalmáról. Pest, 1854–1855. Heckenast Gusztáv–Scheiber Nyomda, XII., 396.; VIII., 355.; VIII., 347.; VIII., 408 p.
- ⁴² RÉCSI 1854. III.109–127. p. Pontosan 15 évvel Récsi munkája után Gneist a rendszert számos formáját különíti el. Csak a szegény- és szociális ügyön belül említi: a koldusokra vonatkozó rendszert (Bettelpolizei); a csavargókra vonatkozó rendszert (Vagabundenpolizei); a szegényügyi rendszert (Armenpolizei). Túlmenően lajstromozza: az idegenrendszert (Fremdenpolizei); láttatva még ezen felül az iparrendszert (Gewerbepolizei); erkölcsrendszert (Sittenpolizei); gazdasági rendszert (Wirtschaftspolizei); munkaügyi rendszert (Arbeitspolizei); út-, folyó-, és csatornarendszert (Wege-, Fluss-, und Canalpolizei) érdekes világát. Másutt külön nevezik meg az országutakra vonatkozó közigazgatási feladatokat, nem a rendszert szót használva [*Chausseeverwaltung*]). Nem rendszert formájában volt megnevezve: a vadászati és halászati ügyek szabályozása (*Jagd- und Fischereiornungen*) és az igazságügyi igazgatási ágak. GNEIST, Rudolf: *Verwaltung Justiz Rechtsweg. Staatsverwaltung und Selbstverwaltung nach englischen und deutschen Verhältnissen. Mit besonderer Rücksicht auf Verwaltungsreformen und Kreis-Ordnungen in Preussen*. Berlin, 1869. Springer, XII., 608 p. L. különösen 337–433. p.
- ⁴³ RÉCSI 1854. III. 109. p.
- ⁴⁴ Uo. 110–112. p.
- ⁴⁵ Uo. 113–123. p.
- ⁴⁶ Uo. 123–126. p.
- ⁴⁷ Uo. 126–128. p.
- ⁴⁸ Uo. 123–124. 124. p. 3. lj.
- ⁴⁹ A cseh (jogi) kultúra magyarországi hatásait elemző önálló nagyobb munkáról nem tudok. A magyar kultúra csehországi hatásaira I. SÁRKÁNY Oszkár: *Magyar kulturális hatások Csehországban 1790–1848*. Budapest, 1938. Dunántúli Nyomda, 55 p.
- ⁵⁰ Koi 2013. 73–106. p.; Koi 2014. 211–223. p.
- ⁵¹ CONCHA Győző: *Politika I. Alkotmánytan. II. (Második kötet első fele) Közigazgatástan*. Budapest, 1895–1905. Eggenberger-féle Könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár)–Grill Károly, XII., 619; VII., 447 p.
- ⁵² CONCHA 1895–1905. II. 26. p.
- ⁵³ Bővebben I. CONCHA 1895–1905. II. 393. p.
- ⁵⁴ Bővebben I. CONCHA 1895–1905. II. 282–283. p.
- ⁵⁵ CONCHA 1895–1905. II. 284. p.
- ⁵⁶ Uo. 288. p.
- ⁵⁷ Koi 2013. 107–154. p.; Koi 2014. 293–309. p.
- ⁵⁸ Kép forrása: *Nemzeti Újság*, 1935. (október 27.) 246. sz. 1. p., Arcanum Újságok.
- ⁵⁹ Vagy magyarul tudományos munkaszervezés. Főbb képviselői: Henri (Henry) Fayol (1841–1916), Frederick Winslow Taylor (1856–1915), James D. Mooney (1884–1957), Luther Gulick (1892–1993), Lyndall Urwick (1891–1993).
- ⁶⁰ Koi 2014. 293–295. p.
- ⁶¹ MAGYARY Zoltán: *The Industrial State* (ed. Raymond Leslie Bouell). New York, 1938. Thomas Nelson and Sons, 203 p.
- ⁶² MAGYARY Zoltán: *L'organisation des autorités et surtout le rôle du chef du gouvernement au sein de l'administration publique*. Varsovie, 1936. CISA, 160 p.
- ⁶³ Magyary Zoltán (Hrsg.): *Die Entstehung einer internationalen Wissenschaftspolitik. Die Grundlagen der ungarischen Wissenschaftspolitik*. Leipzig–Budapest, 1932. Felix Meiner–Egyetemi Nyomda, 683 p.
- ⁶⁴ MAGYARY Zoltán: *Organizacja władz a zwłaszcza rola szefa rządu w administracji publicznej*. [A hatóságok (meg)szervezése a közigazgatásban, különös tekintettel a kormányfő szerepére]. Warszawa, 1937. Towacznystwo Pracy Spotoczno–Gospodarczy, 150 p.
- ⁶⁵ MAGYARY Zoltán: *A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány*. Budapest, 1923. Studium, 224 p.; MAGYARY Zoltán (szerk.): *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Budapest, 1927. Egyetemi Nyomda, 683 p.; MAGYARY Zoltán: *A magyar tudományos nagyüzem megszervezése. Nyolc év a magyar tudományos élet kormányzatában*. Budapest, 1931. Danubia, 233 p.; MAGYARY Zoltán: *Az amerikai államélet. A közigazgatás útja az Észak-Amerikai Egyesült Államokban*. Budapest, 1934. Egyetemi Nyomda, 302 p.; MAGYARY Zoltán: *A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból*. Budapest, 1936. Egyetemi Nyomda, 152 p., 10 t.; MAGYARY Zoltán – Kiss István: *A közigazgatás és az emberek. Tanulmány a tatai járás közigazgatásáról*. Budapest, 1939. Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet, 377 p. 10 t.; MAGYARY Zoltán: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. század államában*. Budapest, 1942. Egyetemi Nyomda, 675 p. (A 100 oldalnál rövidebb önálló kiadványokat e körben most nem vettük tekintetbe).
- ⁶⁶ Egyes tudománypolitikai szövegek újradakozása: MAGYARY Zoltán: „A tudományos versenyben megállás nincsen.” Szerk. MEZEY Barna. Budapest, 2011. Gondolat Kiadó, 168 p.
- ⁶⁷ MAGYARY Zoltán: *Magyary Zoltán összes munkái 1919–1922. Kritikai kiadás I. S.a.r., tan., jegyz. Koi Gyula. Sorozatszerk. PATYI András. Lekt. MÁTHÉ Gábor*. Budapest, 2015. Nemzeti Közszerkezleti és Tankönyv Kiadó, 237 p.; MAGYARY Zoltán: *Magyary Zoltán összes munkái 1923. Kritikai kiadás II. A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány*. S.a.r., tan. Koi Gyula. Jegyz. Koi Gyula – MAIYALEHNÉ GREGÓCZKI Etelka – SZABÓ Ildikó. Sorozatszerk. PATYI András. Lekt. MÁTHÉ Gábor. Budapest, 2021. Ludovika Egyetemi Kiadó, 250 p. (Megjelenés alatt).
- ⁶⁸ MAGYARY 1942. 219. p.
- ⁶⁹ MAGYARY–KISS 1939. 5–377. p.
- ⁷⁰ Uo. 9–10. p.
- ⁷¹ Uo. 11–26. p.
- ⁷² Uo. 353–373. p.
- ⁷³ CSIKY János – KISS István – MAGYARY Zoltán – REVICZKY István – SZANISZLÓ József: *A szociális vármegye. A Komárom Vármegyei Közlölet és Gazdasági Szövetség működése*. Budapest, 1941. Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet, 120 p.
- ⁷⁴ MAGYARY Zoltán (1941a): Előszó. In CSIKY János – KISS István – MAGYARY Zoltán – REVICZKY István – SZANISZLÓ József: *A szociális vármegye. A Komárom Vármegyei Közlölet és Gazdasági Szövetség működése*. Budapest, 1941. Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet. 5–6. p.; MAGYARY Zoltán (1941b): Bevezetés. In CSIKY János – KISS István – MAGYARY Zoltán – REVICZKY István – SZANISZLÓ József: *A szociális vármegye. A Komárom Vármegyei Közlölet és Gazdasági Szövetség működése*. Budapest, 1941. Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet, 7–10. p.
- ⁷⁵ MAGYARY 1941a. 6. p.
- ⁷⁶ Egán Ede (1851–1901) ír hercegi családból származó, német földön tanult, magyarországi születésű mezőgazdász, kultúrpolitikus. A kárpátaljai nyomor visszaszorításán dolgozott a ruszin nép körében.
- ⁷⁷ MAGYARY 1941b. 8–9. p.
- ⁷⁸ Esztergár Lajos (1894–1978) jogász, pécsi tanácsnok, polgármester (1940–1944), az Országos Nép- és Családvédelmi Alap létrehozója. Az első világháború után az erdélyi menekülteket segítette. Az általános iskolában padtársa Márton Áron (1896–1980), a későbbi sokat üldözött gyulafehérvári katolikus püspök volt.
- ⁷⁹ ESZTERGÁR Lajos: *A szociális munka útján*. Pécs, 1939. Kultúra Nyomda, 137 p. 1 t.
- ⁸⁰ MAGYARY 1941b. 9–10. p.

